

Пробуджена думка академіка Семена Гончаренка

Тамара УСАТЕНКО,

доктор педагогічних наук, науковий кореспондент
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,

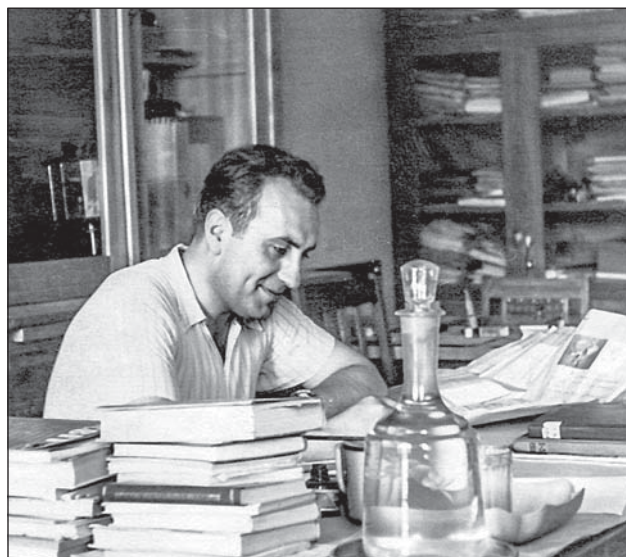
Ольга КУТОВА,

кандидат педагогічних наук

Невдовзі роковини з дня народження (9 червня 1928 р.) і скорботи (7 квітня 2013 р.) академіка Семена Устимовича Гончаренка. Його науково-методична, філософська та педагогічно-гуманістична спадщина на зламі ХХ–ХХІ ст. – помітне, значуще явище українського інтелектуального процесу. Звернення до науково-педагогічного досвіду, теоретичної думки і практики українського вченого-педагога, зусилля якого було спрямовано на творення нової української освіти в умовах входження в єдиний європейський простір, видається актуальним, важливим уваги і осмислення.

Академік С. У. Гончаренко – надзвичайно шанований у колективі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих, серед академіків НАПН України. Він – зразок, наслідування для тих, кого доля обрала шукати, досліджувати, навчати, хто сповідує людськість і людяність, вірний обраному фаху. Вчений є неперевершеним взірцем служіння науці. Він був серед тих творців української педагогічної науки, хто в своєму канонічному вияві – просвітителі, провідник. Семен Устимович черпав натхнення у всьому, що його оточувало, а насамперед у слові, книзі, інформації, ідеях, смислах, поезії, мистецтві, спілкуванні з мудрими, мислячими колегами, вірними науці, і з тими, хто лише ступає на науковий, практичний педагогічний шлях. Поборюючи недуги слуху, радів кожній розмові, сповіді. Його світ науки віддзеркалює ім'я, що, передає семантику того, хто живе вічно і співвідноситься зі святістю сімки (сім днів творення світу, сім днів потопа, сьоме небо, до сьомого коліна, свято Семирило).

Професор С. У. Гончаренко, зовні строгий і безкомпромісний, вимогливий у наукових дослідженнях, шукав читача, слухача, який відчував разом із ним душею красу думки, пошуку, відкриття. Академік створив наукові школи: з проблем гуманізації і фундаменталізації освіти, інтегративного підходу до формування в молоді сучасної наукової картини світу. В Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України до Дня науки започатковано щорічний конкурс на здобуття Премії імені

видатних учених Інституту педагогіки. Премію імені Семена Гончаренка встановлено за напрямом методика навчання.

Незборима тяга до освіти спрямувала Семена Устимовича до аспірантури Науково-дослідного інституту педагогіки України в 1955 р. А перед тим були дитячі роки в селі Шпакове Новомиргородського району Кіровоградської області. Підлітком у роки Другої світової війни брав участь у русі опору як боєць партизанського загону імені Кармелюка, який діяв на території Вінницької області.

Працьовитість, чіткість у роботі, відданість науці, інтелігентність у стосунках із колегами сприяли кар'єрному росту, успіхам у наукових пошуках. В Інституті педагогіки С. У. Гончаренко захистив у 1961 р. кандидатську дисертацію. У 1989 р. вченому присуджено науковий ступінь доктора педагогічних наук, а в 1991 р. він отримав вчене звання професора. У 1992-му Семена Устимовича Гончаренка обрано дійсним членом АПН України, а в березні 1993 року – віце-президентом, керівником Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України (у 1995 році – академіком-секретарем цього Відділення).

З 1966 р. С. У. Гончаренко призначено заступником директора Науково-дослідного інституту педагогіки. З 1998 року вчений працює на посаді головного наукового співробітника Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН (нині Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих), в якому академік С. У. Гончаренко разом із академіками І. А. Зязюном та Н. Г. Ничкало, професорами, докторами наук, співробітниками створили творче,

інноваційне середовище, сповнене людяності, доброзичливості, можливості наукового пошуку.

Академік був членом редакційної колегії періодичних видань з педагогіки та психології, зокрема: *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-практичний журнал*; *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України: науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України*; *Педагогіка і психології професійної освіти: науково-методичний журнал*; *Порівняльна професійна педагогіка: науковий журнал*; *Професійно-технічна освіта: науково-методичний журнал*; *Рідна школа: щомісячний науково-педагогічний журнал*; *Світ фізики: науково-популярний журнал*; *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія: щоквартальний науково-практичний журнал*.

У невичерпності, потужності пробудженої думки академіка С. У. Гончаренка перетинаються складні кола буття людини, долі, життєвого шляху, наукових пошуків. Особливу увагу академік приділяв підготовці висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів. Під його керівництвом захищено 31 докторську і 55 кандидатських дисертацій із загальної педагогіки та історії педагогіки, теорії і методики навчання фізики, теорії і методики професійної освіти та ін.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. сповнений роздумів, аналізу викликів наріжного часу. Йдеться про осмислення соціально-політичних змін, формування нової педагогічної свідомості, нових методологічних орієнтацій, що змінювали змістове наповнення; «повороти» в інтелектуальній сфері (культурологічні, лінгвістичні, прагматичні); «революції» (постмодерністські, мультикультуризм, полікультурності тощо). Не залишаються непоміченим ученим проблеми цивілізаційних зрушень в освіті, по-різному усвідомлюються зміни у природничих науках, з погляду різних методологічних парадигм.

Глибоку зацікавленість виявляв Семен Устимович до проблем гуманітаристики, суспільно-політичних процесів, літературно-мистецьких творів. Зворушливо згадувати бесіди академіка про фізика-теоретика доктора фізико-математичних наук Анатолія Вадимовича Свідзинського і його племінника, талановитого поета Володимира Юхимовича Свідзинського, який подібно до таких поетів як Олег Ольжич, Олена Теліга, Євген Маланюк та інші, був відірваний від культурного українського процесу. Пам'ятаємо: якось професор заходить у відділ, тримаючи в руках журнал «Світ фізики» №4 за 2009 р. і показує матеріали про учня

академіка М. Боголюбова, запитує: «Ви знаєте поета В. Свідзинського?». Відповідаємо, що збірник «Володимир Свідзинський. Поезії» упорядкував професор В. Яременко. Майже місяць академік не повертав збірку. Віддаючи книгу, Семен Устимович сказав: «Не розумію більшовиків, чому і за що вони так з ним повелися, він же поет інтимного світу людини». Розповідав академік про М. Боголюбова і його учнів. Цікавився книгою А. В. Свідзинського «Я виноград відновлення у ніч несучу... Володимир Свідзинський – творець прекрасного». – Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. Ознайомлював Семен Устимович з книжками про заселення Кіровограда (нині Кропивницький), міста, де професора обрали почесним громадянином. Поцінував учений і мистецькі художні твори, копії яких час від часу розглядали у черговому випуску із серії «Великие художники».

Поглиблене проникнення С. У. Гончаренка у витоки фізичної науки і передачу природничих знань учням сприяло осмисленню основ методології. Якщо в 70–80-х роках учений зосереджував увагу на вдосконаленні принципів, методів гносеологічно-класичної методології (раціоналізму, об'єктності, об'єктивності законів, причинно-наслідкових зв'язків тощо), то на початку ХХІ ст. – на освіті, побудованій на матеріалістичній позитивістській основі, що потребувала докорінних змін, оновлення провідних положень. Адже освіту, породжену індустріальним суспільством, спрямовували на виховання «гаєчок» і «гвинтиків» для різних механізмів, де власне людина, її людське єство суспільним ідеологічним «машинам» з «пламенним мотором» замість серця заважали.

Перехід від традиційної школи – транслятора і відтворювача знань, до нової школи компетентностей,

критичного мислення, громадянської освіти, технологічної грамотності, соціокультурного середовища породжувало стрімке переосмислення зробленого, опрацьованого, володіння принципово новими знаннями, методами подачі матеріалу. Постали складні умови не лише перед учителями, педагогічними практиками, а й перед ученими, дослідниками. У таких умовах поважний за віком академік із 55-річним науковим стажем продовжував життя, дозбираючи крихти живого часу, нової реальності людини грані тисячоліть, за принципом – кожна хвилина для праці. Стиль життя, думки, якими ділився учитель-учителів, академік-педагог не перекреслювали попередні напрацювання, а скоріше вбудовувалися в дещо ширший і глибший контекст (звичайно, такі вбудовування – обов'язково із зміною, оновленням, переосмисленням).

В останнє десятиліття академік підготував статті, в яких відображено думки щодо зміни педагогічної наукової методології: *Педагогічні закони, закономірності, принципи: сучасне тлумачення* (2012 р.); *Методологічні особливості наукових поглядів та педагогічний процес: від репродуктивної педагогіки до педагогіки творчо-креативної* (2008 р.); *Наукові школи в педагогіці* (2013 р.); *Про фундаментальні і прикладні педагогічні дослідження, або «не споруджують світу на піску»* (2010 р.)

Багаторічне вивчення, дослідження, популяризація, творення власної системи вивчення фізики увінчалися розробленням концепції, підготовки навчально-методичного комплексу з фізики для середньої загальноосвітньої школи. Академік обґрунтував дидактичну систему формування фізичної природничо-наукової картини світу в навчально-методичному комплексі, підготував **підручники**: *Фізика-9: пробний підручник для середньої загальноосвітньої школи, гімназій та класів гуманітарного циклу* (1997), *Фізика-9: пробний підручник для 9-го кл. загальноосвітніх шкіл, гімназій та класів гуманітарного профілю* (2000), *Фізика: пробний підручник для 9-го класу загальноосвітніх шкіл гімназій та класів гуманітарного профілю* (2001), *Фізика: підручник для 10 кл. середніх загальноосвітніх шкіл* (2002), *Фізика-11: підручник для 11 класу середньої загальноосвітньої школи* (2003), *Фізика-9: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики та спеціалізованих шкіл*, (2006), *Фізика-9: підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики та спеціалізованих шкіл Ч. 2* (2006) та ін. Підручники з фізики для різних типів шкіл переклали російською, литовською, польською, румунською, угорською мовами, а науково-популярні твори перекладали в Болгарії та Угорщині.

Посібники: *Фізика-10: пробний навчальний посібник для шкіл III ступеня, гімназій і класів гуманітарного профілю* (1994), *Фізика-11: пробний навчальний посібник для шкіл III ступеня, гімназій і класів гуманітарного профілю* (1995), *Фізика-10: пробний навчальний посібник для ліцеїв та класів*

природничих наук (1995), *Фізика-10: пробное учебное пособие для лицеев и классов естественно-научного направления* (1996), *Фізика-10: пробний навчальний посібник для гімназій і класів гуманітарного профілю* (1997), *Фізика-11: пробний навчальний посібник для шкіл України з польською мовою навчання* (1998) та ін.

Науково-популярні видання: *Фізика для допитливих. Механіка* (1970), *Фізика для допитливих. Молекулярна фізика* (1973), *Фізика для допитливих. Термодинаміка* (1977), *Книжка для читання фізики: 6 кл.* (1981), *Книжка для читання з фізики. Тепло-ві явища* (1985), *Книга для читання з фізики: 6 кл.* (1986), *Нечутні звуки – трударі: [про використання ультразвуку]* (1987) та ін.

Учений брав участь в організації всеукраїнських **олімпіад з фізики**: *Конкурсні задачі з фізики* (1965), *Задачі для фізичних олімпіад: посібник для вчителів [для 6–10 кл.]* (1967), *Збірник задач республіканських фізичних олімпіад* (1971), *Задачі для фізичних олімпіад: посібник для вчителів* (1975), *Готуємось до фізичних олімпіад* (1995) та ін.

Підготував **методичні посібники**: *Методика навчання фізики в середній школі. Загальні питання. Механіка: посібник для вчителів* (1964), *Методика викладання фізики* (1964), *До методики викладання теорії відносності* (1982) *Методика як наука. Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (2001) та ін.

Академік Семен Гончаренко – заслужений діяч науки і техніки України, нагороджений орденами Великої Вітчизняної війни II ступеня і «Знаком Пошани», Почесною грамотою Президії Верховної Ради України та багатьма медалями і преміями за наукову діяльність. На відповідальних посадах в УНДІП та АПН України виявив себе як досвідчений учений, організатор освітньої галузі. Брав активну участь у створенні АПН України, разом з колегами розробляв проекти законів, концепцій, державних програм розвитку освіти в часи становлення української незалежної держави. Упродовж більш як шістдесяти років науково-педагогічного шляху вчений жодного разу не полишав науково-педагогічної роботи (методики вивчення, викладання), не відходив від неї, не зраджував ідеалам, хоча це було нелегко.

Думки, оцінки, науковий спадок академіка С. У. Гончаренка для всіх, хто спілкувався з мудрою людиною, набрався розуму в його працях, не знатимуть за давності.